

Jan Orłowski

Dziedzictwo Chopina w polsko-rosyjskim dialogu kultur

Acta Polono-Ruthenica 5, 5-20

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

I. ZWIĄZKI KULTUROWE

Jan Orłowski
Instytut Filologii Słowiańskiej
UMCS

Dziedzictwo Chopina w polsko-rosyjskim dialogu kultur

Kilkuwiekowe imperialne dążenia Rosji do całkowitego podporządkowania i zniszczenia państwa polskiego doprowadziły do trwałej wrogości i nieufności w stosunkach polsko-rosyjskich. W okresie ostatecznego zniewolenia Polski, które nastąpiło po jej trzecim rozbiornie w roku 1795, dialog polsko-rosyjski – niemożliwy już na płaszczyźnie politycznej – mógł trwać przede wszystkim dzięki kulturze obydwu narodów. W wieku XIX Polska miała w Rosji dwóch wielkich ambasadorów swojej kultury – Chopina i Mickiewicza. Ich spuścizna żyje w kulturze rosyjskiej nie tylko podczas wielkich rocznic, kiedy czcimy pamięć i dokonania tych twórców, ale jest ona w niej ciągle obecna, niezależnie od zawirowań politycznych i konfliktów wojennych, których było tak wiele między narodami Polski i Rosji w ciągu ostatnich dwóch stuleci.

Już ponad półtora wieku sztuka Fryderyka Chopina przemawia do narodów uniwersalnym językiem nieśmiertelnej muzyki. Osiągnęła ona wyjątkową popularność w Rosji, o czym świadczy twórczość artystyczna, a niekiedy i wspomnieniowa wielu kompozytorów i pisarzy tego kraju. Jeśli kultura może przerzucać mosty porozumienia ponad głowami zwaśnionych narodów, to w dziele tym szczególna rola przypada muzyce Chopina. Czym twórca ten podbijał i nadal podbija serca wielu Rosjan? Odpowiedzią może być opinia, jaką wyraził o nim współczesny muzykolog rosyjski Julij Kriemlow, autor monografii *Fryderyk Chopin. Zarys życia i twórczości*, której pierwsze wydanie ukazało się w roku 1949. W artykule *Ladow a Chopin* Kriemlow napisał: „Chopin zjawił się w historii

muzyki (w historii sztuki) jako jeden z największych twórców piękna. W Chopinie zawsze uderzało i nadal uderza zdumiewająco celne skojarzenie wzburzenia, patosu, silnych i szlachetnych namiętności ze zniwelującą harmonią, jasnością i melodyjnością artystycznych form. Dzieło Chopina należy do najpiękniejszych w sztuce na przestrzeni wielu lat jej istnienia”.¹

Droga Chopina do odbiorców rosyjskich była wszakże znacznie trudniejsza niż takich przedstawicieli ówczesnej polskiej kultury muzycznej jak Maria Szymanowska, Karol Józef Lipiński i Henryk Wieniawski, którzy wielokrotnie występowali w Rosji i odnosili tam wielkie sukcesy artystyczne.² Chopin nigdy nie koncertował w Rosji, nie miał więc okazji bezpośrednio zachwycić tamtejszych melomanów swoim talentem muzycznym. Jego szczery patriotyzm nakazywał mu żywić nienawiść do Rosji, która dławiła polskie dążenia do wolności. Na wieść o upadku powstania listopadowego napisał następujące słowa w swoim dzienniku z września 1831 (przebywał wówczas w Stuttgarcie): „O Boże, jesteś ty! – Jesteś i nie mścisz się. – Czy jeszcze ci nie dość zbrodni moskiewskich – albo – albo sam Moskal! [...] Spalili miasto!! – Ach, czemuż choć jednego Moskala zabić nie mogłem”.³

Igor Bełza, wybitny rosyjski znawca polskiej kultury muzycznej, pisał w swojej książce o Chopinie, iż ambasador rosyjski w Paryżu Pozzo di Borgo proponował kompozytorowi stanowisko „pierwszego pianisty Jego Wysokości Imperatora Rosji”, ale spotkał się z odmową. Odmowę tę Bełza tak tłumaczył: „Oczywiście Chopin pod żadnym warunkiem nie mógłby pójść na kompromis i zgodzić się zająć oficjalne stanowisko na dworze Mikołaja I, którego uważał za kata polskiego narodu”.⁴

Już w wieku XIX Chopin stał się w Rosji ulubionym i często grywanym kompozytorem. Wspomniany już Igor Bełza tak o tym napisał: „W połowie lat trzydziestych nazwisko Chopina było już dobrze znane w Rosji”.⁵ Chopin wszedł na stałe do rosyjskiej kultury muzycznej i żyje

---

¹ Ju. Kriemlow, *Ladow a Chopin*, [w:] *Polsko-rosyjskie miscellanea muzyczne*, pod red. Z. Lissy, przeł. J. Ilnicka, Kraków 1967, s. 141.

² B. Mucha, *Artyści polscy w nowożytnej Rosji*, Łódź 1994, s. 9-68.

³ *Korespondencja Fryderyka Chopina*, t. 1, zebrał i oprac. B. E. Sydow, Warszawa 1955, s. 185.

⁴ I. Bełza, *Fryderyk F. Chopin*, przeł. J. Ilnicka, Warszawa 1980, s. 141.

⁵ *Ibidem*, s. 240.

w niej po dzień dzisiejszy.⁶

Do połowy wieku XIX rosyjska kultura muzyczna pozostawała pod silnym wpływem klasycznej muzyki niemieckiej i austriackiej, przede wszystkim Mozarta, Beethovena, Schuberta i Mendelssohna. Muzycy rosyjscy drugiej połowy owego stulecia pragnęli wyzwolić rodzimą twórczość muzyczną spod tego wpływu i dlatego zaczęli sięgać w swoich kompozycjach do źródeł rosyjskich i słowiańskich. W tym dziele bardzo pomocna okazała się właśnie muzyka Chopina.

Już wśród utworów Michała Glinki, kompozytora doby romantyzmu, znalazł się „mazurek à la Chopin”. Ale dopiero późniejsi kompozytorzy tak zwanej „potężnej gromadki” (Musorgski, Bałakiriew, Borodin, Rimski-Korsakow, Cui) sięgnęli głębiej do sztuki Chopina. Pod jej urokiem pozostawał zwłaszcza Milij Bałakiriew, autor sześciu mazurków wzorowanych na podobnych utworach Chopina i inicjator budowy jego pomnika w Żelazowej Woli (pomnik ten odsłonięty został w roku 1894). Wzorowane na kompozycjach Chopina preludia fortepianowe tworzył Cezary Cui, uczeń i przyjaciel Moniuszki. W tym samym czasie, naśladowując Chopina, pisał swoje etiudy fortepianowe Antoni Rubinstein.⁷

Krytyk literacki i muzyczny Wasyl Botkin stwierdzał już w połowie wieku XIX, że Chopin odegrał wielką rolę w rozwoju rosyjskiej sztuki pianistycznej, samą zaś jego muzykę uznał za zbyt wyszukaną i elitarną.⁸

Szczególny rozgłos w kulturze rosyjskiej osiągnął Chopin na przełomie wieku XIX i XX. Pod urokiem jego muzyki pozostawali wówczas kompozytorzy – Anatol Ladow (nazywano go „rosyjskim Chopinem”), Aleksander Skriabin, autor wielu fortepianowych miniatur lirycznych, wśród nich mazurków, Sergiusz Lapunow autor poematu symfonicznego *Żelazowa Wola* i wreszcie Aleksander Głazunow, który stworzył suitę baletową pt. *Chopiniana* i pisał transkrypcje orkiestrowe wielu utworów naszego kompozytora.⁹

---

⁶ Zob. na ten temat m.in.: I. Belza, op. cit., s. 349-356; Z. Lissa, *Wpływ Chopina na muzykę rosyjską*, „Ruch Muzyczny”, 1949, nr 4, s. 2-5; Г. Б. Бернандт, *Шопен в России (Страницы из истории русской музыкальной культуры 1830–1850 годов)*, [w:] *Венок Шопену (Wreath to Chopin). Сборник статей (Collection of Articles)*, ответст. ред. Л. С. Сидельников, Москва 1989, s. 83-91.

⁷ Obszerniej na ten temat patrz w pracy: Z. Lissa, op. cit., s. 2-4.

⁸ Zob. *Венок Шопену...*, s. 88.

⁹ Zob. Z. Lissa, op. cit., s. 4-5.

O oddziaływaniu Chopina na rosyjską sztukę muzyczną wieku XIX, zwłaszcza na tworzone przez Rosjan typowo polskie formy kompozycyjne – mazurki i polonezy, tak pisała Zofia Chechlińska w artykule *Polsko-rosyjskie kontakty muzyczne w XIX w.*: „Na początku stulecia, w związku z działalnością muzyków polskich w Rosji, następuje przeszczerzenie na teren muzyki rosyjskiej mazurka i poloneza, które to tańce przez cały wiek XIX uprawiane są przez kompozytorów rosyjskich. Popularność tańców polskich wzmożła się jeszcze pod wpływem twórczości Chopina. Oddziaływanie tej ostatniej na muzykę rosyjską, a w szczególności na takich kompozytorów, jak Bałakiriew, Ladow, czy Skriabin jest powszechnie znane”.¹⁰ W czasach bliższych naszej współczesności Chopin fascynował m.in. wybitnego kompozytora rosyjskiego – Dymitra Szostakowicza, wyróżnionego dyplomem na I Międzynarodowym Konkursie Pianistycznym im. F. Chopina w Warszawie w roku 1927 (zdobywcą pierwszej nagrody był wówczas pianista rosyjski Lew Oborin).

Rozgłos i znaczenie kompozytora w kulturze każdego narodu odzwierciedla się również w jego literaturze pięknej, szczególnie zaś w poezji. Chopin jest właśnie przykładem twórcy, którego sztuka muzyczna wyraźnie inspirowała bardzo wielu poetów polskich i obcych. Szczególnie często opiewali Chopina poeci krajów słowiańskich. To o nim przecież tak pisał znany współczesny polski slawista Jerzy Śliziński: „Fryderyk Szopen należy do tych wielkich twórców polskich, których dorobek stał się własnością nie tylko naszego narodu, lecz całej ludzkości. Muzyka jego rozbrzmiewa na całym świecie i fakt ten szeroko odbija się w literaturze licznych narodów. Szopena opiewają nie tylko poeci polscy, żyje on w poezji prawie wszystkich narodów Europy [...]. Szczególną popularnością cieszy się postać rodaka z Żelazowej Woli w poezji Słowian zachodnich, południowych i wschodnich”.¹¹ Muzyka Chopina zostawiła wyraźny i głęboki ślad w literaturze rosyjskiej. Na tym polu przewyższa on Bacha, Mozarta, Beethovena czy Schumanna, nie mówiąc

---

¹⁰ Zob. *Kultura polska XVIII i XIX wieku i jej związki z kulturą Rosji*, Wrocław 1984, s. 150.

¹¹ J. Śliziński, *Fryderyk Szopen w poezji Słowian wschodnich*, „Język Rosyjski”, 1980, nr 5, s. 259; zob. też J. Orłowski, *Jeszcze raz o Szopenie w poezji rosyjskiej*, „Język Rosyjski”, 1989, nr 4, s. 199-204. Spolszczona forma nazwiska Szopen występuje w tej pracy w przypadkach, kiedy tak nazwisko to pisali cytowani inni autorzy oraz w tłumaczeniach tekstów i tytułów z języka rosyjskiego.

już o innych mniej sławnych kompozytorach. W poezji rosyjskiej nazwisko Chopina pojawiło się już w roku 1842, w wierszu zapomnianego dziś poety satyryka Iwana Miatlewa (1796–1844) *Fantazja na temat Mazurka Szopena, odegranego przez Liszta na koncercie mianym 22 kwietnia 1842 roku*¹² (*Фантазия на мазурку Шопена, игранную Листом 22 апреля 1842 года*). Treść tego rozwlekłego utworu stanowią wyznania miłosne lirycznego „ja”, opiewającego urodę tajemniczej anonimowej adresatki. Chopin wymieniony jest tu tylko w tytule wiersza, który jest właściwie impresją liryczną, powstałą po wysłuchaniu mazurka tegoż kompozytora na koncercie Liszta w Petersburgu.

Jako pierwszy spośród poetów rosyjskich głębiej muzyki Chopina usiłował przedstawić w poezji dopiero Heliodor Palmin (1841–1891), drugorzędny twórca, tłumacz Mickiewicza. Palmin opublikował w roku 1878 poemat historyczno-obyczajowy *Opuszczony zamek* (*Покинутый замок*), który jest wyraźnie wzorowany na Mickiewiczowskim *Paniu Tadeuszu*. Akcję swego poematu umiejscowił Palmin na Litwie i w Warszawie. Poeta starał się odtworzyć w tym dziele polski koloryt obyczajowy epoki panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego. W obszernej dygresji lirycznej poświęcił dużo miejsca muzyce Chopina, stwierdzał, iż pozwala ona zrozumieć w przeszłości i charakterze Polski to, co nie może być wyrażone słowami. Oto jak Palmin ujmował w owej dygresji treść muzyki Chopina:

... Не раз Шопена вальс волшебною волной
 Мне душу, полную какой-то странной муки,
 Переносил в этот век... Могучею рукой
 В свои волшебные чарующие звуки
 Божественный Шопен в аккорды перелил
 Все, что не высказать, не выразить словами.
 Его мелодий хор и грустен, и уныл,
 И полон стонами и горькими слезами,
 Как ветер осени, ворвавшийся в окно...

.....

¹² Polskie przekłady najbardziej znanych rosyjskich wierszy o Chopinie zawierają antologie: *Dźwięki oków. Polska w poezji rosyjskiej lat 1795–1917*, wyboru dokonał, opracował i przedmową opatrzył B. Białokozowicz, Warszawa 1977; *Jak unieść wierszem Twoją chwałę. Polska w poezji radzieckiej*, wybrał i wstępem opatrzył B. Białokozowicz, Łódź 1977.

Так вальс Шопеновский таит в себе порой
Блестящих и златых воспоминаний рой...¹³

Palmin zapoczątkował tu ciekawą próbę przełożenia muzyki Chopina na język obrazów poetyckich. W melodiach tego kompozytora rosyjscy interpretatorzy odnajdywali echa dawnej świetności Polski, tragizm jej dziejów, tęsknotę za utraconą ojczyzną. Współczesny muzykolog rosyjski Borys Asafiew tak odczytuje chopinowską muzykę: „W niej mieści się cała Polska z jej dramatem narodowym, z rycerskim charakterem ludu, jego dumami i pieśniami. [...] Melodyka mazurków odzwierciedla duszę narodu”.¹⁴

Stworzone przez Palmina interesujące chopinianum poetyckie, umieszczone w zapomnianym, nigdy nie wznawianym utworze, nie odegrało prawie żadnej roli w utrwalaniu artystycznej sławy Chopina w Rosji.

Poetą bardziej znanym i utalentowanym niż Palmin był Atanazy Fet (1820–1892). W roku 1882 stworzył on liryczny wiersz pt. *Szopenowi (Шопену)*. Jest to pierwszy rosyjski utwór poetycki skierowany do Chopina, ale nie ten artysta jest tu bohaterem poety. Powstanie tego erotyku wiąże się ze wspomnieniami o Marii Łazicz, utalentowanej pianistce, wielbicielce muzyki Chopina i poezji Feta. Zakochana w pocie Maria Łazicz zginęła w pożarze, Fet poświęcił jej kilka utworów miłosnych i przez całe życie zachował ją w pamięci. Wspomniane w tym wierszu „czarodziejskie dźwięki” muzyki Chopina przypominały mówiącemu „ja” dawną, lecz wciąż żywą miłość do tragicznie zmarłej pięknej pianistki.

Spod pióra mało dzisiaj znanej tłumaczki wielu utworów Mickiewiczza, poetki Marii Biekietowej (1851–1938) wyszedł wiersz pt. *F. Chopin*, którego datę powstania trudno ustalić. Bohaterem tego utworu jest właśnie nasz kompozytor, przedstawiony przez poetkę jako twórca cudownych melodii i piewca tęsknoty do ziemi ojczystej.¹⁵ Maria Biekietowa wyniosła umiłowanie muzyki Chopina z domu rodzinnego. W swoich wspomnieniach, zatytułowanych *Szachmatowo. Kronika ro-*

¹³ Л. И. Пальмин, *Покинутый Замок (Историческая поэма)*, [w:] *Сны наяву. Сборник стихотворений*, Москва 1878, s. 190-191.

¹⁴ В. Асафьев, *Мазурки Chopina*, „Руч Музyczny”, 1949, nr 4, s. 9.

¹⁵ Polski przekład tego wiersza, dokonany przez Z. Tomaszewskiego, zawiera antologia *Dźwięki kruszonych oków...*, s. 200.

dzinna (*Шахматово. Семейная хроника*), pisała, iż jej matka – pianistka amatorka – uwielbiała klasyków niemieckich i Chopina, miała zawsze pod ręką nuty jego nokturnów, walców i ballad.¹⁶

Dziewiętnastowieczny poeta Aleksy Żemczużnikow (1821–1908) znany był jako wielbiciel Beethovena i Chopina. W roku 1883 stworzył elegijny wiersz *Odgłos piętnastego preludium Chopina (Отголосок пятнадцатой прелюдии Шопена)*.¹⁷ Tęsknoty i smutku – tak wyraźnie obecne w utworach Chopina – rozbrzmiewają również w owym wierszu, którego autor po chorobie i śmierci żony w roku 1875 długo przeżywał głęboki duchowy kryzys. W roku 1890 Żemczużnikow napisał wiersz zatytułowany *Październikowy spacer wieczorny (Вечерняя прогулка в октябре)*, w którym opis jesiennej aury budzi w odbiorcy nastrój smutku i przygnębienia, potęgowany dodatkowo dolatującą z czyjegóż okna melodią nokturnu Chopina:

...И слышалась, вой ветра заменя,
Мелодия Шопенова ноктурна.¹⁸

Ciekawy wiersz o Chopinie stworzyła Izabella Griniewska (1864–1942), tłumaczka poezji polskiej (Asnyk, Konopnicka), autorka kilku wierszy o Polsce. Jej *Szopen* został wydrukowany w roku 1904 i przedstawiał kompozytora udręczonego tęsknotą za umiłowaną ojczyzną. Oto końcowa strofa tego wiersza:

...Ах, тоски по родной стороне превозмочь
Он не мог, он не мог в эту странную ночь.
Как дитя неутешно он горько рыдал,
А рояль... в эту ночь безучастно молчал!¹⁹

Na początku wieku XX wyraźnie wzrosło w Rosji zainteresowanie

---

¹⁶ Zob. „Литературное наследство”. Александр Блок. Новые материалы и исследования, t. 92, кн. 3, Москва 1982, s. 663-676.

¹⁷ Zob. А. Жемчужников, *Избранные произведения*, „Библиотека поэта”, Москва–Ленинград 1963, s. 140.

¹⁸ *Ibidem*, s. 167.

¹⁹ И. Гриневская, *Стихотворения*, Санкт-Петербург 1904, s. 31. Panu Janowi Jasionowi, badaczowi biografii I. Griniewskiej, dziękuję w tym miejscu za udostępnienie tekstu jej wiersza o Chopinie – J. O.

kulturą polską, co – jak już wyżej wspomniano – dotyczyło również twórczości Chopina, który fascynował wielu ówczesnych poetów rosyjskich. W oczach modernistycznych twórców Chopin staje się uosobieniem wielkiego artysty, wyrazicielem piękna najwspanialszej ze sztuk, jaką jest muzyka. Główni przedstawiciele symbolizmu w literaturze rosyjskiej byli zwolennikami synkretyzmu sztuki, dlatego interesowali się muzyką i często wprowadzali motywy muzyczne do swojej twórczości.

Konstanty Balmont (1867–1942), najbardziej wyrazisty symbolista rosyjski, znawca i miłośnik kultury polskiej, wysoko cenił Chopina, jego muzykę uważał za odzwierciedlenie zagadkowej dla Rosjan duszy polskiej. W roku 1914 stworzył on wiersz pt. *Muzyka*, który jest swojego rodzaju hymnem na cześć tej najdoskonalszej i najbardziej uniwersalnej sztuki. Wśród jej wielkich twórców poeta wymienia Chopina i Roberta Schumanna:

...Всего острее поэт в тебе одна струна,
 Через грезу Шумана и зыбкий стон Шопена.²⁰

Jak wspomniano, Balmont traktował sztukę każdego narodu jako zwierciadło jego duszy. Pisał o tym w szkicu *Odczucie rasy w twórczości* (*Чувство расы в творчестве*). Fragment tego szkicu poświęcił Chopinowi, w którego muzyce widział odbicie charakteru Polski i polskości: „И Шопен, это – змеиная, лунная, нежная Польша, вкрадчивая Польша, узывчивей которой может ли что быть. Музыкальная греза Шопена, это – панна, которую, увидев, нельзя не любить, ее любишь – еще и не видя, для нее изменю – кому хочешь”²¹

Inny wybitny symbolista Andriej Biely (1880–1934) zetknął się z muzyką Chopina m.in. za sprawą Stanisława Przybyszewskiego, którego poznał w Monachium jesienią 1906 roku. Biely odnosił się bardzo krytycznie do twórczości literackiej Przybyszewskiego, ale cenił go jako świętego wykonawcę muzyki Chopina.²²

Prawie zupełnie dzisiaj zapomniany poeta Wiaczesław Kowalewski (1897–?), epigon symbolizmu, wyraził smutek przemijania w nastrojo-

²⁰ К. Бальмонт, *Белый зодчий*, Санкт-Петербург 1914, s. 37.

²¹ К. Бальмонт, *Морское свечение*, Петербург-Москва (1910), s. 5.

²² Zob. korespondencję Bielego z Briusowem „Литературное наследство”, t. 85. Валерий Брюсов, Москва 1976, s. 398.

wym wierszu *A ty znów zawierzyłaś Szopenowi* (*И ты опять поверила Шопену...*, 1915). Chopin pojawia się zresztą i w innych lirykach tego poety – *F. Chopin. Nocturno. Op. 27, nr 2* (jest w nim zdanie: „Ty znowu zagrałaś nokturn Szopena...”) oraz w miniaturze poetyckiej o incipicie:

Шопен, чьи нежные свирели
Влекли мечту к далеким берегам...²³

Tytułem jednej z kompozycji Chopina posłużyła się też mało znana poetka Wiera Rudicz w wierszu lirycznym *Nocturne cis-moll Szopena* (1914), który wyraża wyznanie wielkiej miłości. Jest on zbudowany na refrenowym powtórzeniu frazy „oddaję ci serce zniewolone przez miłość”²⁴

Z inspiracji muzyki Chopina powstał wiersz *Polonez* (1915) Wiktora Łazariewa, utrzymany w nastroju radosnym, co jest pewną rzadkością, gdyż w twórczości tego kompozytora poeci rosyjscy – jak wiadomo – odkrywali przede wszystkim smutne tony. Oto początkowa strofa owego *Poloneza* Łazariewa:

Сверкает солнце, день блестит,
Огнем горит морская пена...
В моей душе шумит, звенит
Безумный полонез Шопена.²⁵

Słowa „szalony polonez Szopena” dobrze współgrają tu z uczuciem radości, które emanuje z każdej strofy tego wiersza. Autor powtórzył ten motyw również w końcowej strofie.

Muzyka Chopina tworzy sytuacje liryczne w wielu innych wierszach zapomnianych poetów rosyjskich początku wieku XX. Świadczą o tym chociażby następujące miniatury liryczne: *W dworku* (*В усадьбе*) Lwa Nikulina, *Białe noce* (*Белые ночи*) Tatiany Szczepkińy-Kupernik, *Lekcja tańców* (*Урок танцев*) Lubowi Koryułowej, *Groteska* (*Гротеск*) Anny Grianowej, „Przy blasku ognia w kominku...” (При свете тлеющем камина) Lwa Żdanowa i in.

²³ В. Ковалевский, *Некий час. Стихи 1915–1917*, Москва 1919, s. 65.

²⁴ В. Рудич, *Пятый сборник стихов*, Санкт-Петербург 1914, s. 22.

²⁵ Zob. *Сборник Альфа. Стихи и проза*, Москва 1915, s. 74.

Szczególnie godne przypomnienia są wiersze z lat 1914–1915 z nazwiskiem Chopina w tytule. Utworem zupełnie w Polsce nieznanym jest *Szopen* (1914) Władimira Paleja, pierwszy w poezji rosyjskiej sonet poświęcony genialnemu kompozytorowi. Stanowi on trzeci utwór w poetyckim cyklu autora, zatytułowanym *Na tematy z „Karnawału” Schumannna* (*На темы из „Карнавала” Шумана*, 1914).²⁶ Złożony z czterech sonetów cykl ma więc wyraźną inspirację muzyczną. Sonet *Szopen* przedstawia radosny zgiełk nocnego karnawału, wśród którego „wolno przechodzi zamyślony Szopen”. Uczucie, które przeżywa podmiot liryczny, kontrastuje jednak z wesołym nastrojem karnawału, gdyż wśród odgłosów radości w jego uszach brzmi już „marsz pogrzebowy” („погребальный марш”), jaki nieuchronnie pożegna miłość skazaną na zgaśnięcie. Wspomniany tu „marsz pogrzebowy” kojarzy się nieodparcie ze znanym tytułem Chopinowskiego *Marsza żałobnego*.

Niewątpliwie jednym z ciekawszych rosyjskich chopinianów poetyckich lat 1914–1915 był wiersz *Szopen* Siemiona Keselmana. W tonach muzyki Chopina autor znajdował na przemian odgłosy „wytwornego walca”, „żałobnych mszy” i „dumnego poloneża”.²⁷ Artystyczny kształt wiersza *Muzyka Szopena* (*Музыка Шопена*, 1915) Mikołaja Bobyriewa różni się od innych utworów poświęconych temu kompozytorowi. Jest to poetycka próba „zdefiniowania” owej muzyki językiem bardzo ekspresyjnym, nasyconym efektownymi elipsami. Oto początek tego wiersza:

Музыка Шопена -
 Пение Луны,
 Облачного плена,
 Светлой тишины.
 Звонкое рыданье
 У гробницы грез...²⁸

H. Bobyrew, *Музыка Шопена*

Bobyriewowi – podobnie jak Balmontowi – romantyczna muzyka Chopina nasuwała skojarzenia z żałobnym głośnym płaczem i księżycowym blaskiem.

²⁶ В. Палей, *Стихотворения*, Петроград 1915, s. 10-14.

²⁷ Zob. almanach: *Шелковые фонари. Стихи*, Одесса 1914, s. 25.

²⁸ *Сборник в пользу раненых воинов*, Харьков 1915, s. 7.

Jak świadczą omawiane wyżej utwory, muzyka Chopina często poruszała twórczą wyobraźnię poetów rosyjskich początku wieku XX. Pomagała ona tworzyć bardzo różnorodne sytuacje liryczne w wierszach na tematy miłosne i egzystencjalne. Postrzegano ją w całym jej bogactwie nastrojów i odczuć, jakie wkładał w nią sławny autor mazurków, polonezów, preludiów i etiud. Utwory Chopina kształtowały wrażliwość estetyczną kilku bardzo znanych wybitnych poetów rosyjskich – wśród nich Maryny Cwietajewej i Borysa Pasternaka.

W domu rodzinnym Maryny Cwietajewej (1892–1941), której matka była pianistką, panowała niepodzielnie muzyka, a przede wszystkim właśnie Chopin. Anastazja Cwietajewa, młodsza siostra poetki; tak wspominała jej i swoje dzieciństwo: „Бетховен и Гайдн, Григ и Моцарт, Верди и Шуман, Чайковский, шубертовская неоконченная симфония и Шопен, Шопен... Шопен... Под них мы засыпали”.²⁹

We współczesnej twórczości Maryna Cwietajewa wspominała Chopina w wierszu *Do babci* (*Бабушке*, 1914), w którym patriotyzm babci, z pochodzenia Polki (nazywała się z domu Maria Biernacka) podkreśla jej umiłowanie często grywanych walców Chopina i czarny strój (wyrażał on żalobę Polek w okresie niewoli i klęsk powstańczych).

Wyjątkowo ważną rolę odgrywała muzyka Chopina w dzieciństwie Borysa Pasternaka (1890–1960), którego matka – Rozalia z Kaufmanów – występowała jako pianistka na publicznych koncertach, zaś jej ulubionym kompozytorem był właśnie Chopin.³⁰ Jego muzyka często rozbrzmiewała w moskiewskim mieszkaniu Pasternaków. Przyszły poeta również był muzycznie uzdolniony i w młodości nawet komponował drobne utwory. Najwyżej cenił muzykę Wagnera, Chopina i Skriabina.

W nowych warunkach politycznych, jakie zapanowały w Rosji po roku 1917, dostęp kultury polskiej do społeczeństwa rosyjskiego stał się trudniejszy. Rzadziej też pojawiało się nazwisko i postać Chopina w ówczesnej poezji rosyjskiej. Na uwagę zasługiwały szczególnie dwa powstałe w owym okresie wiersze o Chopinie, których autorami byli Igor Siewierianin (1887–1914) i Borys Pasternak. Pierwszy z nich przebywał na emigracji, w latach dwudziestych pracował nad zbiorem sonetów poświęconych najwybitniejszym twórcom kultury światowej – poetom, pisarzom

²⁹ А. Цветаева, *Воспоминания*, Москва 1984, s. 22.

³⁰ Zob. Z. Zbyrowski, *Borys Pasternak. Życie i twórczość*, Bydgoszcz 1996, s. 15.

i kompozytorom. Do tego poetyckiego panteonu włączył też Polaków – Chopina, Orzeszkową, Przybyszewskiego, Żeromskiego i Reymonta.

Bohaterem jednego z tych wierszy – jak wspomniano – stał się również Chopin. Poświęcony mu sonet został napisany w roku 1926. Któż nie zginał kolan przed wielkością talentu Chopina? – pytał retorycznie poeta, nazywając go „bogiem muzyki”:

...Из всех богов наиболее божайший бог –
Бог музыки – в его вселился *opus*...³¹

W poezji rosyjskiej trudno byłoby znaleźć bardziej dobitny wyraz hołdu i uznania dla wielkości Chopina niż przytoczone tu słowa z sonetu *Szopen* Siewierianina.

Fascynacja Chopinem widoczna jest u Pasternaka już w jego wierszu z roku 1931 *Znów Szopen nie na łatwych przejściach...* (*Опять Шопен не ищет выгод...*), w którym zawarte jest duże bogactwo różnorodnych skojarzeń estetycznych, jakich dostarczała autorowi muzyka ulubionego kompozytora. W utworze tym poeta przerzuca pomost ponad minionym stuleciem, które okazało się zagrożeniem dla „bieli kwiatów” i „skrzydlatej prawości” nie tylko dzieła Chopina, ale i wszelkiej wielkiej sztuki. Trudno stwierdzić, czy Pasternak znał poemat Norwida *Fortepiana Szopena*, a zwłaszcza jego słynne przejmujące zakończenie:

Jękły – głuche kamienie:
Ideal – sięgnął bruku.

Te słowa Norwida natychmiast jednak stają w pamięci, kiedy czytamy zakończenie wiersza Pasternaka o fortepianie spadającym na bruk:

...И, посвятив соцветьям
Рояля гулкий ритуал,
Всем девятнадцатым столетьем
Упасть на старый тротуар.³²
Б. Пастернак, *Опять Шопен не ищет выгод...*

³¹ И. Северянин, *Медальоны. Сонеты и вариации о поэтах, писателях и композиторах*, Белград 1934, s. 102.

³² Б. Пастернак, *Стихотворения и поэмы*, „Библиотека поэта”, Москва–Ленинград 1965, s. 368.

Wielbicielem talentu Chopina pozostał Pasternak również po drugiej wojnie światowej. W roku 1945 opublikował esej pt. *Szopen*, w którym porównywał tego kompozytora z Johannem Sebastianem Bachem.

W roku 1956 Pasternak stworzył wiersz programowy „*We wszystkim chcę dojść do samej istoty...*” („*Во всем мне хочется дойти до самой сути...*”). Autor naszkicował w nim ideał artysty, którego niedoścignionym wzorcem jest nieśmiertelny Chopin. Poeta z wiersza Pasternaka pragnie tworzyć w swojej sztuce świat pełen prawdziwych barw i zapachów natury:

В стихи б я внес дыханье роз,
Дыханье мяты,
Луга, осоку, сенокос,
Грозы раскаты.
Так некогда Шопен вложил
Живое чудо
Фольварков, парков, рощ, могил
В свои этюды.³³

Nazwisko Chopina wplatał poeta również do kilku innych wcześniejszych wierszy o sztuce i powołaniu artysty (*Сон в летнюю ночь*, *Баллада*, *Музыка*).

Do ciekawych powojennych wierszy o wielkim kompozytorze należy *Szopen* (1946) Wsiewołoda Roźdiestwińskiego (1895–1977). Bohater tego wiersza ciężko przeżywa swoją bezczynność w paryskich salonach w czasie, kiedy jego rodacy przelewają krew w powstaniu. Swoją muzyką pragnie on jednak wyrazić cierpienia ojczyzny i wiarę, że „Polska nie zginęła”:

Перед распятой отчизной он преклоняет колена.
Нет, не повергнута Польша! Нет не сгинела она!
Павшим – священная память в траурном марше Шопена,
Верящим в вольность народа – слава на все времена!³⁴

Po drugiej wojnie światowej powstało w poezji rosyjskiej dużo

³³ Ibidem, s. 446.

³⁴ Zob. *Стихи о музыке. Русские, советские, зарубежные поэты*, сост. А. Бирюкова, В. Татаринов, Москва 1982, s. 53.

wierszy o Chopinie. Są wśród nich utwory wartościowe pod względem artystycznym i niekiedy słabsze, zdeformowane przez włączane w nie natrętne treści ideologiczne. We wszystkich jednak łatwo się doszukać słów najwyższego uznania dla nieśmiertelnej sztuki Chopina i swoistego kultu dla pozostałych po nim narodowych pamiątek. Atmosfera tego kultu emanuje zwłaszcza z pięknego wiersza Leonida Chaustowa *W tym domu urodził się Szopen* (1972):

В этом доме родился Шопен.
Тишина здесь, как пауза в хоре.
И так властно берет меня в плен
Ощущенье восторга и горя.³⁵

Drogie sercom Polaków miejsce, gdzie przyszedł na świat Chopin, opiewali też w swojej poezji inni współcześni twórcy rosyjscy, wśród nich Wsiewołod Azarow (*Желязова Воля*), Aleksander Rewicz (*Дом Шопена*). Ten sam temat podjął też Jan Bernard, poeta rosyjski polskiego pochodzenia, autor całej książki wierszy o Polsce i Mickiewiczu (*Крым Мицкевича*). O Chopinie pisał w sonecie *Żelazowa Wola* (*Желязова Воля*):

Бог ты мой, сколько грустной боли
Прячет здешняя синева,
Тишина Желязовой Воли
И шопеновская листва.³⁶

W monotonnym mazowieckim pejzażu doszukiwał się Bernard źródła smutnego nastroju chopinowskiej muzyki.

Sprowadzenie serca Chopina do Warszawy (ciało kompozytora spoczęło, jak wiadomo, na cmentarzu Père-Lachaise w Paryżu) słusznie odczytują niektórzy poeci rosyjscy jako zdarzenie o wielkim znaczeniu symbolicznym i jako wyraz miłości Polaków do wielkiego rodaka. W latach 1968–1969 powstały dwa rosyjskie wiersze o sercu Chopina.

³⁵ Ibidem, s. 118.

³⁶ Я. Бернад, *Польские силуэты. Сонеты и баллады*, Саврополь 1991, s. 73. Dostęp do zbiorów poezji Jana Bernarda zawdzięczam uprzejmości Prof. Bazylego Białokozowicza, któremu w tym miejscu składam należne podziękowanie – J. O.

W *Balladzie o sercu Szopena* (*Баллада о сердце Шопена*, 1968) Bronisława Kieżuna jest ono przedstawione jako narodowa relikwia i jako nieśmiertelny „płomień wolności”. Poeta zakończył ową balladę następującą strofą:

Шопена душа не хотела
Знать почести большей:
Во Франции – лишь его тело,
А сердцем он – с Польшей!³⁷

Miejsce spoczynku serca Chopina w kościele Świętego Krzyża w Warszawie wzbudziło wzruszenie Wiktora Bokowa, który stworzył wiersz *Serce Szopena* (*Сердце Шопена*, 1969). W ujęciu poety serce to wciąż „bije w piersiach warszawian, w marszu żałobnym, w płomieniach zapalonych świec”.³⁸

Do niektórych powojennych wierszy o Chopinie ich autorzy wplatali ulubiony przez wielu poetów rosyjskich motyw wspólnej walki żołnierzy polskich i radzieckich z faszystowskimi Niemcami. Przesyconą patriotyzmem i duchem wolności muzykę Chopina potraktowano w tych utworach jako spoiwo ideowe jednoczące naród polski i rosyjski we wspólnej walce. Tak właśnie został ujęty temat chopinowski w następujących wierszach: *Pianista* (*Пианист*) Borysa Dubrowina (tego poetę bez przesady można nazwać prawdziwym polonofilem), *Koncert szopenowski* (*Шопеновский концерт*) Sergiusza Ostrowoja, *Szopen* (1964) Witalija Korotycza, *Zniszczony Szopen* (*Разбитый Шопен*) Wiktora Krugłowa, *Szopen* Władimira Lifszyca.³⁹ Uwagę powojennych poetów rosyjskich, którzy tworzyli wiersze o Chopinie, przyciągał przede wszystkim zawarty w jego muzyce ładunek patriotyzmu i umiłowanie wolności. Mniej natomiast interesowano się emocjonalno-lirycznymi i artystycznymi walorami jego twórczości. Mimo to można wskazać kilka wierszy, w których muzyka Chopina współtworzy określoną sytuację liryczną lub inspiruje powstanie utworu literackiego. Taki właśnie charakter mają następujące rosyjskie chopiniana poetyckie: *Znów mnie*

³⁷ Б. Кежун, *Стихотворения*, Ленинград 1976, s. 179.

³⁸ В. Боков, *Собрание сочинений*, t. 1, Москва 1983, s. 595.

³⁹ Polskie przekłady niektórych z tych wierszy zawiera antologia *Jak unieść wierszem...*, s. 132-133, 165-166, 284-286, 343.

polonez Szopena dorada... (Опять проходит полонез Шопена..., 1958) Anny Achmatowej, *Mazurek Szopena (Мазурка Шопена, 1962)* Belli Achmaduliny, *Walc (Вальс, 1955)* emigracyjnego poety Władimira Korwina-Piotrowskiego (1891–1966), *Królowa (Королева)* Dymitra Gołubkowa (1930–1972), *Szopen – szal styczniowej zamieci... (Шопен, разгул январской вьюги..., 1990)* Aleksego Achmatowa.

Wydaje się, że najgłębiej odczuł i uchwycił ponadczasowy wymiar dzieła Chopina wspomniany już Borys Dubrowin, który w roku 1985 stworzył wiersz *Walc Szopena w Poczdamie (Вальс Шопена в Потсдаме)*. Jest to utwór z głębokim przesłaniem filozoficznym. Rozbrzmiewający na koncercie walc Chopina skłania podmiot mówiący do refleksji, że kończącemu się stuleciu potrzebna jest chopinowska wrażliwość i sentymentalność. W muzyce tego kompozytora odczuł i usłyszał poeta „słowiański ból i spowiedź stulecia”.⁴⁰

Muzyka Chopina rozbrzmiewa na estradach i rozśławia sztukę polską w świecie już ponad półtora stulecia. Tak dzieje się również w Rosji, gdzie twórca ten zdobył wyjątkowe uznanie jako geniusz muzyczny i jeden z najwybitniejszych kompozytorów słowiańskich. Popularność sztuki Chopina w Rosji – tak wyraźnie widoczna w życiu muzycznym i w twórczości poetyckiej – jest zjawiskiem wyjątkowo doniosłym i trwałym w polsko-rosyjskich stosunkach kulturalnych w przeszłości i w dobie współczesnej.

---

⁴⁰ Zob. Б. Дубровин, *Ты смотришь на меня. Стихи*, Москва 1987, s. 196.